

הַשִּׁנִּי - מַה מִּיבּוֹ?

3. "אם אתה מאמין שאפשר לקלקל, האמן שאפשר לתקן!" - ר' נחמן מברסלב

ר' נחמן רואה השתקעות בחיי שגרה ובהרגלים מכניים כמצב הגרוע ביותר שהאדם יכול להיקלע אליו. זוהי נפילת האדם בסבך חולשותיו. את מה שראה שפינוזה כמחוייב המציאות (האדם כבול במערכת סיבתית) רואה ר' נחמן כמציאות פסיכולוגית, כחולשה נפשית שיש לעקור מן השורש.

כשהוא אומר "ואל יפול לזיקנה" הרי "זיקנה" זו יכולה להתרחש בכל תקופות חייו של אדם, וכנגדה הוא מעמיד את ההתחדשות. ר' נחמן מאמין שהדרך להתחדשות היא דרך התשובה. האל שולח רמזים ואותות ללא הרף לאדם, אך חטאיו של האדם, "זיקנתו", שיכחתו, עייפותו הנפשית - הם שמונעים ממנו לזהות רמזים אלה.

אין ספק שאצל ר' נחמן, השינוי וההתחדשות הם לב לבם של החיים, ובלעדיהם אדם משול כמת, ולכל הפחות כישן. התביעה לשינוי אינה מופנית רק למי שנכשלו וחסאו וצריכים לשנות את דרכם הרעה. אדרבה, אפילו חסיד וצדיק אסור לו להיות "זקן". באופן פרדוכסלי, גם הטוב נדרש לשינוי, שכן הרע ביותר הוא החיים בתוך שגרה קבועה ונינוחה... השינוי הוא ערך בזכות עצמו, ולא רק אמצעי לתיקון ולתשובה. השינוי גם אינו חד פעמי, אלא נדרש בכל יום ובכל שעה.

עמדתו של ר' נחמן עשויה ודאי להפתיע, ואולי אפילו לעורר רגשות מעורבים, שכן ר' נחמן מצטייר כאן כהוגה פוסט-מודרני ועכשווי במידה מפתיעה, בהיותו מערער כמעט על כל סדר קיים ורואה בו את מקור הרע. זהו ודאי אינו הדימוי הרגיל שיש בדרך כלל על היהדות.

4. "לבל יהיה עלי יומי הרגל" - לאה גולדברג

לאה גולדברג מתייחסת בשירה אל חיי היומיום, שהופכים להיות זרימה של שגרה והרגל, ובתוך כך מתקנים החושים ומתעמעמות הרגישויות. השגרה סוגרת כחומה ומצמצמת את גבולות המציאות.

השיר הוא בקשה להיפתח בעזרת החושים והרגש למימדים נוספים של המציאות שאינם נתפסים בדרך כלל, או שאינם זוכים די לתשומת לב. הרחבת גבולות המציאות - זוהי מהות חירותו של האדם: להבין את סוד הבליה וההתחדשות, לראות בנוגה האופף כל מה שמגיע לפריחה ולבשלות (דברים שמעבר לתפיסת החושים השגרתית). רק ראייה אחרת תוכל להפוך כל יום לחוויה חדשה במקום אותה זרימה שגרתית, ידועה מראש, שטחית ומכנית.

ההבדלים בין דברי ר' נחמן והשיר של לאה גולדברג הם הבדלי-גוון, אין הם ניצבים משני עברי מתרס. אצל שניהם קימת הכמיהה להיפתח, להשתחרר מכבלי ההרגל ולהיות מסוגלים לראות את המציאות כמתחדשת, חיה.

אך, בניגוד לר' נחמן, לאה גולדברג אינה חותרת לשינוי דרמטי באורחות החיים, שינוי הכרוך בקשיים מרובים, ועלול להוביל לייאוש, אלא היא מייחלת לאפשרות לחיות את היומיום - (שר' נחמן כה נרתע ממנו) - מתוך מלאות.

לאה גולדברג מנהלת אורח חיים חופשי, היא אינה מדברת על חטאים. עם זאת השיר הוא תפילה לאל: "למדני, אלוהי, ברך והתפלל". מעין תפילה 'חילונית', בדומה לחנה סנש.

היה היה

סיפור חסידי מופלא זה מלמד כי לא כדאי לדחות עוד ועוד את השינויים שאנו מבקשים לחולל בחיינו, שכן איש מאתנו אינו יודע מה צופן לו העתיד, ומתי יבוא יומו האחרון. אם יש משהו שאנו מאמינים בו ורוצים לעשותו, הזמן הטוב ביותר לעשותו הוא כעת.

מבחר ביבליוגרפיה

- הרב יוסף דב הלוי סולוביצ'יק, **על התשובה**, הוצ' הסוכנות היהודית, ספרית אלינר
- אליעזר שבייד, **ספר מחזור הזמנים**, הוצ' עם עובד 1984
- ד"ר בלהה רובינשטיין, **דרכים אל השער הנפתח** - ראש השנה ויום הכיפורים במקורות וביצירות ספרות, פרקי עיון ודיון לבית הספר העל-יסודי, ת"ל, ירושלים, תשנ"ט

דַּאשׁ הַשָּׁנָה יוֹם הַבִּיפּוּרִים: עוֹד שָׁנָה אִו עֵת שִׁנִּי

לפניכם הגיליון הרביעי של *חלונות חג* המבקש לפתוח חלון לחגי תשרי, ובמיוחד לעשרת ימי תשובה. כקודמיו הגיליון מיועד לעורר שיח בכתה במסגרת שיעורי מחשבת ישראל, מורשת תרבות ישראל, שיעורי חינוך או שעות אחרות שיוקצו ללימוד חגי תשרי. הימים בין כסה לעשור, עשרת ימי תשובה, הם ימי חשבון-נפש, הזמנה לכל אחד לעצור לרגע, להתכנס לתוך עצמו ולבחון מה היה עד הנה - ומה מכאן ואילך.

בגיליון הפעם בחרנו להתמקד בשאלה **האם להשתנות** אם לאו, וכיצד. בתוך כך, יזמן הנושא התמודדות עם שאלות רבות המעסיקות את תלמידינו, אם בגלוי ואם בנסתר. תלמידינו מצויים בתקופת מעבר מורכבת ורבת סתירות שבה מתעצבת אישיותם, תקופה המאופיינת בעליות ובירידות, בחדרות ובשמחת נעורים ספונטנית, בתגובות רגשיות חזקות ובמצעורים, בשבירת מסגרות בצד רצון ביציבות.

עמוד קדמי (נפתח)

פְּתִיחַ (כנף ימנית)

הגיליון פותח **בחמישה היגדים** הלקוחים מחיי היומיום, בהם הדוברים עשויים להיות הורים, מורים, חברים או התלמידים עצמם. היגדים אלו מבטאים את מורכבותו של השינוי. ניתן להוסיף לרשימה זו היגדים והיבטים נוספים, למשל: "האם יש טעם להשתנות?" "האם יש מישהו שבאמת יעריך את המאמצים שלי?" - התלמידים מוזמנים להציע היגדים נוספים.

היגדים אלו נועדו לעורר שיחה סביב ההיבטים המרובים של מושג השינוי והקשיים הכרוכים בו, למשל:

- להרגלים, לחברים, לנורמות החברתיות - כוח השפעה גדול. כיצד ניתן בכל זאת "לשחות נגד הזרם" ולהשתנות?
- הפער שבין ההחלטה להשתנות ובין מימושה. מתי השינוי הוא משמעותי באמת? האם תמיד קיים חופש בחירה?
- האם שינוי הוא תוצאה של תהליך פנימי או חיצוני? האם שינוי הוא פרי מאמץ ממושך או ייתכן בן-רגע?

תְּעוּדַת זְהוּת

תעודת הזהות מתייחסת לעשרת ימי תשובה המכונים גם בשם "בין כסה לעשור": הימים שבין ראש השנה (שבו הירח עדיין מכוסה ורק מתחיל להופיע, כבכל ראש חודש) לבין יום הכיפורים המכונה 'עשור', שכן הוא חל ביום העשירי בחודש. (השוו תהילים פא: ד-ה בסרגל העליון).

בתורה מכונה **ראש השנה** "יום תרועה", אך אין פירוט לגבי תוכנו: "ובחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון, זכרון תרועה מקרא קודש" (ויקרא כ"ג, כ"ג). תרועה - התקשרה עם תקיעת שופר, והיום נתפש כיום הדין והמשפט של אדם בפני בוראו.

על-פי הלוח המקראי ניסן הוא החודש הראשון, ותשרי - החודש השביעי, ולכאורה לא בו אמורה השנה להתחיל... אך כשהשתרש העם באדמתו קבעו חז"ל את **ראש השנה** לאחד בתשרי, עם בוא עונת הסתיו וזמן האסיף האחרון שלפני רדת הגשמים:

"באחד בתשרי ראש השנה לשנים, לשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות" (משנה, ראש השנה, א', א'). חז"ל קישרו, כנראה, את החרדה והציפיה של החקלאים ערב שנה חקלאית חדשה עם חרדת יום הדין והתרועה לפני האל, והפכו את א' בתשרי לראש השנה בפועל.

יום כיפור נזכר בצורה מפורטת יותר: **"בעשור לחודש השביעי הזה יום הכיפורים הוא, מקרא קודש יהיה לכם ועיניתם את נפשתיכם** ---" (ויקרא כ"ג, כז). במקורות מובאים פרטי הטקסים שבוצעו בידי הכהן הגדול במקדש לכפרת חטאי העם כולו. התקופה שלפני רדת הגשמים אופיינה בחרדה גדולה עקב התלות המוחלטת של החקלאים בירידת הגשמים, עיתויים ועוצמתם. (אצל כל עמי האזור התקיימו טקסי סיוגוף, כפרה וריצוי האלים בתקופה זו) ואכן, גם הכהן הגדול בתפילתו בקודש הקודשים התפלל על הגשמים.

שלא כמו שלושת הרגלים (שגם הם מן התורה), ר"ה ויום כיפור אינם קשורים באירוע היסטורי מסוים. חז"ל ראו את ר"ה כ"יום הרת עולם" (בריאת העולם והורתו, כאילו נולד) וכיום יצירתו של אדם הראשון. על כן העולם נדון ביום זה: "בראש השנה כל באי העולם עוברים לפניו כבני מרון" [=ככבשים] (משנה, ר"ה א', ב')

בטקסי יום הכיפורים חל מפנה חד בעיקר לאחר החורבן, כאשר הכהן הגדול לא ניהל עוד את הטקסים בבית המקדש ופסקו הקרבנות. ימים אלו הועתקו לתחום התשובה של היחיד והציבור בעיקר דרך התפילה. כל אדם אחראי על התנהגותו, ונדרש לכפר על חטאיו.

יום כיפור

ציד זמן

חודש תשרי משופע בימי חג ומועד, ולכן מוקדש ציר הזמן הפעם לפריסת חגי תשרי והיחס ביניהם.

שבת שובה - או 'שבת תשובה'. השבת שבין ר"ה ויום כיפור. על שם ההפטרה הנקראת בה והמתחילה בפסוק: **"שובה** ישראל עד אלוהיך..." (הושע י"ד) בשבת זו נוהג הרב לשאת דרשה מיוחדת ולעורר את באי בית הכנסת לתשובה.

סוכות - אמנם לא דנו בדף זה בחג הסוכות, אך ראוי לעמוד על הקשר הפנימי שבין מועדי תשרי השונים. חג הסוכות הוא חג האסיף, מבחינה חקלאית, ובסופו מתפללים על הגשמים. כמו כן, בתורה מודגשת רבות מצוות "ושמחת בחגך" דווקא בסוכות, וזה עשוי להתקשר גם להתחלה החדשה (שאחרי מחילת החטאים בימים הנוראים).

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

סוכות

(אגב, מאגדה אחרת אנו למדים שפנייתו ללימוד הייתה גם בעידודה של רחל, בתו של כלבא שבוע, אשר התאהבה בו, אך דרשה ממנו כי ילך ללמוד. ייתכן שיש מתח בין האגדות הללו בשאלה מה הביא לשינוי אצל ר' עקיבא - תהליך פנימי או לחץ חיצוני). המקור שלפנינו מתייחס אל נקודת המפנה הדרמטית שבין הפרק הראשון לפרק השני בחייו של ר' עקיבא. הרועה הפשוט, כבר בן ארבעים, יושב על המעיין עם צאנו, ולראשונה בחייו מתבונן בהם בדרך ביקורתית. הוא צופה באבן (אולי זו שעל פי הבאר או המעיין), ותמה כיצד זה שונתה צורתה לבלי הכר. בוודאי כבר ראה אבן זו פעמים רבות ולא שם לבו אליה, אך ברגע מסוים זה הוא רואה אותה ראיה חדשה, אשר מובילה אותו להרהורים על חייו ולתובנות חדשות. (יתכן שחלקו מדו המשמעות של הביטוי "לא שנה" היא גם אי השינוי והביקורת בחייו עד כה ולא רק הבורות).

ר' עקיבא מגלה שהמים, ה**נוזל**, יכולים לגבור על האבן ה**מוצקה**, בניגוד לציפיות, לשחוק אותה ולשנות את צורתה המקורית. מה שנותן למים את כוחם הוא זרימתם המתמדת, החוזרת ונשנית, אשר גורמת לשחיקה הדרגתית אפילו של האבן. ר' עקיבא רואה באבן את עצמו, ובמים החיים - את לימוד התורה, שאכן נמשל במקומות רבים למים, ומחליט לפנות ללימוד. הוא מתחיל ממש מן היסוד, מלימוד הא"ב, וכך לומד פרשה אחר פרשה, וסופו שהופך לאחר מגדולי ישראל (ממניחי היסוד למשנה, מעמיד אלפי תלמידים ומנהיג רוחני רב השפעה בדורו, דור מרד בר-כוכבא).

על ר' עקיבא אמרו: 'ותעלומה יוצא אור' - דברים מוסתרים מבני אדם הוציאים ר"ע לאורה" (קידושין ס"ו, אדר"נ ו'). ואכן התובנות שעלו בו על שפת הבאר בלוד סימנו את התפנית הגורלית שהביאה את הרועה, שאינו יודע קרוא וכתוב, **לגלות ולהוציא לאור** את סתרי התורה, ובכך גם את היכולות שהיו חבויות בו שנים כה רבות.

שינוי לטובה שחל באדם הוא פעמים רבות הודות להזדמנות מסוימת, חד פעמית, שאפשרה לו להוציא מה שחבוי בו זה מכבר מן הכוח אל הפועל. אפשר להביא בכיתה דוגמאות שונות לאנשים שהצלחתם ופרסומם החלו ברגע אחד, שממנו והלאה חלה תפנית בחייהם, ובעצם רק אז החלו לממש את מלוא הפוטנציאל שהיה גלום בהם כל העת. (למשל, בעקבות מפגש עם אדם מסוים, אירוע, טראומה, חלום ועוד.) כדאי לבקש מן התלמידים לספר על דברים דומים בחייהם (בתחום הלימודי, החברתי, המשפחתי, הדתי וכו').

2. וכי שונה אדם מן האבן? – ברוך שפינוזה

במידה רבה ניתן לראות בשפינוזה את 'החילוני המוצהר' הראשון. חילוניותו נבעה מרציונליזם קיצוני אשר הוביל אותו גם ל**דטרמניזם**, כלומר: שיטה לפיה כל מה שקורה **נקבע** מראש, ונתון במסגרת סיבתית הכרחית. הדטרמניזם הוא הנחה בסיסית של כל מדע מעצם טיבו. אין למעשה הבדל של ממש בין אדם, בעלי חיים ויתר התופעות בטבע. החוקיות והסיבתיות חלות על כולן בשווה. היהדות, לעומת זאת, מאמינה בחופש הבחירה, ואף מעמידה אותו כבסיס לכל מצוותיה: "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב, את המוות ואת הרע" (דברים ל', ט"ו).

היטיב לבטא תפיסה זו **הרמב"ם**, גדול ההוגים היהודים בימי הביניים. הוא יוצא **כנגד** אלו הסבורים, מסיבות דתיות כביכול, כי האל הוא האחראי לכל מעשי האדם:

"רשות לכל אדם נתונה: אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק - הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה הרשות בידו. — הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם, ואין מין שני דומה לו בזה העניין: שיהיה הוא מעצמו, בדתו ובמחשבתו, יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ, ואין מי שיעכב בידו (=ימנע ממנו) — אל יעבור במחשבתך דבר זה, שאומרים טפשי אומות העולם ורוב גולמי (=כסילים) בני ישראל, שהקב"ה גוזר על האדם מתחילת בריאתו להיות צדיק או רשע. אין הדבר כן — **משנה תורה**, הלכות תשובה פרק ה': א', ב'

אם נבחן את סיפורו של ר' עקיבא, הרי אין כאן מסלול אינרטי של אבן שנזרקה, אלא שינוי כיוון מוחלט שאינו יכול לנבוע מן הדחיפה הראשונה. אדרבה, הוא נוגד אותה מכל וכל, ובהזו ייחודו של האדם לעומת כל תופעת טבע אחרת.

כיצד היה שפינוזה מתייחס לשינוי הדרמטי הזה? האם יש בכלל מקום לשינויים של ממש בחיים, לשיטתו? מסתבר כי לפי שפינוזה, גם מה שנראה כשינוי בלתי צפוי אינו אלא עוד גילוי של הסיבתיות הכללית שפועלת בכול. גם המהפכה שעובר ר' עקיבא היא חלק ממערכת של סיבה ותוצאה, אף אם היא נראית בלתי סבירה במבט ראשון. לפי שפינוזה, ככל שיהיה האדם ראציונלי יותר, כך יבין טוב יותר מה מניע אותו בכל דבר בחייו... לכאורה, זו השקפה פסימית מאוד, שאינה מותירה הרבה בידיו של אדם. בכל אחד מאתנו חולפות לעתים מחשבות ברוח זו: למה אנו חיים ופועלים כפי שאנו? האם יכולנו להיות אחרים?

מעניין לגלות כי גם במקורותינו הקדומים נשמעה עמדה דטרמניסטית כזו: קהלת, טקסט קטן ויוצא דופן, המשרה אווירה קודרת ופסימית, מתאר את המציאות האנושית. וכך הוא אומר: "ומה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש? — מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש" (קהלת א')

אולם, האם יתכן שהאדם כפוף לכמה מערכות חוקים ורק אחת מהן היא מערכת חוקי הטבע המוכרים לנו? האמנם הנפש והגוף כפופים לאותה מערכת חוקים?